U.Ü. FEN-EDEBİYAT FAKÜLTESİ
SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ
Yıl: 16, Sayı: 27, 2014/2

ESKİ ROMA AİLESİNDE "*PATER FAMILIAS*" ve "*PATRIA POTESTAS*" KAVRAMLARI

Kamil DOĞANCI[*]
Fulya KOCAKUŞAK[**]

ÖZET

Familia en geniş anlamıyla aile demekti ve Eski Roma toplumsal yaşamının temelini oluşturuyordu. Patria potestas altındaki bütün kişiler familia içinde yer alırdı. Patria potestas, dar anlamda babaya ait olan güç, baba egemenliği; geniş anlamda ise aile reisi olan pater familias'ın ailesindeki bütün çocuklar, torunlar, aileye dahil diğer kişiler ve köleler üzerindeki hakimiyetini ifade ediyordu. Pater familias olmak için patria potestas altında olmamak ve erkek olmak yeterliydi. Pater familias; askerlik hakkı, seçme ve seçilme hakkı, evlenme hakkı gibi bir Roma vatandaşının kullanabileceği bütün haklara sahipti. Pater familias'ın aile fertleri üzerindeki hakimiyeti mutlaktı. Patria potestas'ı sona erdiren sebepler ölüm, capitis deminutio ve emancipatio idi. Ölüm halinde patria potestas kendiliğinden sona ererdi. Capitis deminutio ise aile reisi olan pater familias'ın savaşta esir düşmesi veya sürgün cezasına çarptırılması ile ortaya çıkan bir durumdu. Nitekim hür olmayan ve hakimiyet ehliyeti bulunmayan bir kişi patria potestas'a sahip olamazdı. Aile evlatlarından birinin rahip olması veya yüksek bir mertebeye ulaşması da, capitis deminutio kapsamında patria potestas'ı sona erdiren bir durumdu. Roma'da kız çocukları da dini hizmetler görebilir ve rahibe olabilirlerdi. Bir kız çocuğunun rahibe olması, patria potestas altından çıkması için yeterliydi.

Anahtar Kelimeler*: patria potestas, familia, manus, pater familias, dominium.*

---

[*] Yrd. Doç. Dr., Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Öğretim Üyesi.
[**] PhD., Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Eskiçağ Tarihi Anabilim Dalı.

ABSTRACT

The Concepts of "*Pater Familias*" and "*Patria Potestas*" in the Ancient Roman Family

The word familia meant to be a family in the broadest sense and it formed the basics of the Ancient Roman social life. Persons under the patria potestas were also seen in the familia. In the narrow sense patria potestas meant to be the power of a father or his sovereignty; and broadly it meant to be the dominance of the father over the all children, grandchildren and other family members including slaves. In order to be pater familias it was necessary to be a man who is also separated from patria potestas. Pater familias had the rights such as military service, elect and to be elected and marriage as a normal Roman citizen. The dominance of pater familias over the family members was certain. Reasons that end patria potestas were death, capitis deminutio and emancipatio. In the case of death patria potestas would end spontaneously. Capitis deminutio was the situation that the family leader pater familias was captured in a war or exiled. Thus it is impossible to have a patria potestas while being a prisoner or not having the qualification to dominate someone. If one of children in the family became a monk or a high-ordered person, this is a situation that would end patria potestas in terms of capitis deminutio. In Rome girls were also able to have religious education and become a monk. And in this case they could split from patria potestas too in the same way.

***Key Words**: patria protestas, familia, manus, pater familias, dominium.*

Eski Roma'da *familia* terimi en geniş anlamı ile aile birliğini ifade ediyordu.[1] *Familia*, *patria potestas*'a bağlı bütün kişileri içine alırdı. *Patria potestas*, dar anlamda babaya ait olan güç, babadan gelen iktidar ve yönetim hakkını; geniş anlamda ise aile reisi olan *pater familias'*ın agnatik manada[2] ailesindeki bütün çocuklar, torunlar, aileye dahil diğer kişiler ve köleler üzerindeki hakimiyetini ifade ediyordu.[3] Başka bir ifadeyle, hukuken geçerli olan bir evlilikten dünyaya gelmiş olan *filius familias* (=erkek çocuklar), *filia familias* (=kız çocuklar) ve evlat edinme yoluyla aileye girmiş olan kişiler

---

1 Lewis-Short, 1958, s. 723; Gönenç, 2010, s. 32 vd.

2 Roma Hukukunda uzun zaman geçerli olan ve aile reisinin hakimiyeti esasına dayanan hısımlığa *agnatio* hısımlığı denilmekteydi. (Tahiroğlu-Erdoğmuş, 2012, s. 51).

3 *Dig. Paul.* L, 16.215: "*"potestatis" verbo plura significantur: in persona magistratuum imperium: in persona liberorum patria potestas: in persona servi dominium. at cum agimus de noxae deditione cum eo qui servum non defendit, praesentis corporis copiam facultatemque significamus. in lege atinia in potestatem domini rem furtivam venisse videri, et si eius vindicandae potestatem habuerit, sabinus et cassius aiunt.*"; Günal, 2009, s. 28; Lewis-Short, 1958, s. 1408; Tahiroğlu-Erdoğmuş, 2012, s. 47.

üzerinde *pater familias'*ın adeta sınırsız olan iktidarına *patria potestas* denilmekteydi.[4]

Pater familias aile babası anlamına gelmekle birlikte, bazı durumlarda ailenin büyükbabası da *pater familias* olabilirdi. Ailedeki tüm üyeler *pater familias'ın patria potestas* hakimiyeti karşısında aynı durumdaydı. *Pater familias*'ın karısı üzerindeki hakimiyetine *manus*, köleleri üzerindeki hakimiyetine ise *dominium* (=mülkiyet hakkı) denilmekteydi.[5] Ancak tüm bu iktidar *patria potestas* adı altında toplanarak daha geniş bir anlamı ifade etmiştir.[6]

Pater familias olabilmek için birinin *patria potestas'ı* altında olmamak ve erkek olmak yeterliydi. Evliliğe, yaşa veya çocuk sahibi olmaya bağlı bir durum değildi. *Pater familias*; askerlik hakkı, seçme ve seçilme hakkı, evlenme hakkı gibi bir Roma vatandaşının kullanabileceği bütün hakları kullanabiliyordu. *Pater familias*'ın aile fertleri üzerindeki hakimiyeti mutlaktı. Öyle ki, *pater familias* aile fertlerini açıkta bırakabilir, evlenmelerine engel olabilir, boşayabilir, onları satabilir veya öldürebilirdi.[7] *Pater familias*'ın mutlak hakimiyeti *vitae necisque potestas* (=hayat ve memat) yetkisine dayanıyordu. Bu yetkiye dayanarak aile fertlerini Roma sınırları içinde öldürebilirdi.[8] Diğer yandan aile fertlerinin işlemiş olduğu bazı suçların (hırsızlık, hakaret vb.) cezası da *pater familias* tarafından veriliyordu.[9] *Patria potestas*'ı altındaki kişileri veya kendi çocuklarını *mancipatio* yoluyla satabilirdi.[10] Çocuk eğer Roma dışına satılmışsa köle olurdu. Roma içine satıldığı zaman ise vatandaşlık hakkını korumakla birlikte kendisini satın alan kimsenin yanında hür olmayan bir konum

---

4 *Dig. Ulp.* I,6.4; *Gell.* I,12.61; Berki, 1957, s. 112; Sachers, 1949, s. 2135;Günal, 2009, s. 28; Nicholas, 1970, s. 789; Ayiter, 1963, s. 42; Erdoğmuş, 1995, s. 121.

5 Gell. II,24.2; Lewis-Short, 1958, ss. 1111-1112.

6 Ayiter, 1963, s. 42; Johnson, 2007, s. 99.

7 Pater familias'ın *vitae necisque potestas* adı verilen bu yetkisi ölünceye kadar devam ederdi. (Johnson, 2007, s. 99; Nicholas, 1970, s. 789).

8 Roma hukukunun *pater familias*'a verdiği en önemli yetki aile fertleri üzerindeki hayat ve memat hakkıdır. Bu yetki ilk başlarda mutlak olmakla birlikte, zamanla ortadan kalkmıştır. Principatus Dönemine (M.Ö. 27-M.S. 284) gelindiğinde bu gücün kullanımı fiili olarak sona ermiştir. M.S. 5. yüzyıldan itibaren bu hakkın olmadığı kabul edilmiş ve çocuğunu öldüren kimseye ölüm cezası verilmeye başlamıştır.(Koschaker–Ayiter, 1977, s. 328; Erdoğmuş, 1995, s. 122; Nicholas, 1970, s. 789; Gönenç, 2010, s. 47-51; Johnson, 2007, s. 101; Berki, 1957, s. 114).

9 Gaius. *inst*. IV,75: "*Ex maleficio filiorum familias seruorumque, ueluti si furtum fecerint aut iniuriam commiserint, noxales actiones proditae sunt, uti liceret patri dominoue aut litis aestimationem sufferre aut noxae dedere. erat enim iniquum nequitiam eorum ultra ipsorum corpora parentibus dominisue damnosam esse*."

10 Nicholas, 1970, s. 789; Lewis-Short, 1958, s. 1106.

alırdı.[11] Ancak *pater familias'ın* bu hakimiyeti Roma vatandaşı olduğu sürece geçerliydi.[12]

Pater familias'ın aile içindeki en önemli haklarından biri de ailenin malvarlığı üzerindeki haklarıydı. Roma'da aile çocukları ayrı bir malvarlığına sahip değildi ve kazançları *pater familias*'ın mülkiyetine dahil olurdu.[13] Ailenin tüm ekonomik işlemleri, malların mülkiyeti ve tasarrufu *pater familias*'a aitti. Çocuklar ancak *pater familias* öldükten sonra kendi kazançları üzerinde tasarruf hakkı elde edebilirdi.[14] *Pater familias* ölünce aile üyeleri üzerindeki *patria potestas*'ı anneye geçmiyordu. Böyle bir durumunda ergenlik çağına ulaşmamış olan çocuklar için bir *tutor* (=vasi) belirleniyordu. Annenin çocuklar üzerindeki manevi otoritesi ne kadar güçlü olursa olsun, hiçbir zaman çocuklar üzerinde hukuki bir hakimiyete sahip olamazdı.[15]

Hiç kimsenin otoritesi altında olmayan *pater familias* aile fertleri üzerinde mutlak bir iktidara sahipti. *Patria potestas*'ın böylesine mutlak oluşu, Roma ailesine sağlam bir merkezi düzen vermiştir. Babanın bu otoritesi aile üyelerinin toplum hayatında daha disiplinli ve itaatkar olmasını sağlamıştır. Zamanla değişen toplumsal koşullar sonucunda *pater familias*'ın bu mutlak ve sınırsız iktidarı da aşınmaya uğramıştır. Ancak ölümüne kadar çocukların *patria potestas* altında kalmaları, kendilerine ait malvarlıklarının olmaması ve aileye ilişkin hakimiyet haklarının hiçbir zaman kadınlar tarafından kullanılamaması gibi konular hep aynı kalmıştır.[16]

Roma'da bir kişinin *patria potestas* altına girmesi, doğum, evlat edinme ve *manus* yollarıyla gerçekleşiyordu. Geçerli bir evlilikten dünyaya gelmiş olan kız ve erkek çocuklar doğrudan babalarının *patria potestas*'ı altına giriyorlardı. Evliliğin *manus*'lu veya *manus*'suz olması bu durumu değiştirmezdi.[17] Evlenme gerçekleştikten sonra 180 gün ve sona ermesinden itibaren 300 gün zarfında doğan çocuklar evlilik içi sayılır ve babalarının

---

[11] *Pater familias*'ın, çocuğunu *mancipatio* ile satma işleminin kötüye kullanılmasının hoş görülmemesi nedeniyle, XII Levha Kanunları'nda "Aile evladının üç defa satılması, *patria potestas*'ın sona ermesine sebep olurdu" maddesi yer almıştır. Ancak kız çocuklarının bir kez satılması aynı sonucun doğması için yeterli olmuştur. (Koschaker–Ayiter, 1977, s. 328; Nicholas, 1970, s. 789).

[12] Gell. I, 12.61; Berki, 1957, s. 112-114; O'Keeffe, 2004, s. 28.

[13] Nicholas, 1970, s. 789.

[14] Berki, 1957, s. 114; Tahiroğlu-Erdoğmuş, 2012, s. 47; Ayiter, 1963, s. 44.

[15] Gönenç, 2010, s. 51; O'Keeffe, 2004, s. 26.

[16] Gönenç, 2010, s. 47 vd.

[17] *Manus*'lu evliliklerde kadın kocasının ya da onun bağlı olduğu *pater familias*'ın hakimiyeti altına girerken, manus'suz evliliklerde kadın, kocasının ya da onun bağlı bulunduğu *pater familias*'ın hakimiyetine girmez. (Gardner, 1986, s. 12; Günal, 2009, s. 28).

patria potestas'ı altına girerlerdi. *Concubinatus* (=evlilik dışı) bir ilişkiden doğan çocuklar *patria potestas* altına giremezlerdi. Çünkü hukuki olarak bu çocukların babaları ile bir ilişkileri yoktu. Ancak *concubinatus* olan bir ilişkiden doğan çocukların anne ve babaları doğumdan sonra evlenirlerse bu çocukların nesebi düzeltilirdi. *Legitimatio* adı verilen bu yolla çocuklar gayrimeşru statüden çıktıkları için *patria potestas* altına girebilirlerdi.[18]

Roma'da a*rrogatio* ve a*doptio* olmak üzere iki türlü evlat edinme şekli vardı. *Arrogatio*, bir *pater familias*'ın başka bir *pater familias*'ı ailesiyle birlikte evlat edinmesi anlamına gelirken[19], *adoptio* bir *pater familias*'ın sadece bir kişiyi evlat edinmesi anlamına gelir.[20] Roma'da evlat edinmenin en eski şekli olan *arrogatio*, başkasının hakimiyeti altında olmayan bir kişinin kendi arzusu ile evlat edinilmesiydi. *Arrogaito* yoluyla evlat edinilen kişi bütün malvarlığı ve ailesiyle birlikte evlat edinenin hakimiyeti altına girerdi.[21] O zamana kadar *sui iuris* olan kişi, bir *pater familias*'ın hakimiyeti altına girdiğinden *alieni iuris* haline gelirdi.[22] Böylece ailelerden biri güçlenirken, diğeri yok olurdu. *Arrogatio* yöntemi sadece erkekler için geçerli olan bir işlemdi. Evlat edinenin en az 60 yaşında olması gerekiyordu. Reşit olmayanlar *arrogatio* yoluyla evlat edinilemezlerdi.[23]

Arrogatio'dan daha sonra ortaya çıkan *adoptio* ise sadece bir kişinin evlat edinildiği bir işlemdir.[24] *Alieni iuris* olan kişi *adoptio* işlemiyle kendi *pater familias*'ının *patria potestas'*ından çıkar ve üyesi haline geldiği *pater familias*'ın ailesinde yine *alieni iuris* olarak yer alırdı. Bu işlem için XII Levha Kanunları'nda yer alan "*aile evladını üç kez satan bir babanın çocuğu üzerindeki hâkimiyeti sona erer*" kuralı göz önüne alındı.[25] Buna göre *pater familias* çocuğunu *mancipatio* yolu ile evlat edinmek isteyen kişiye satardı. Evlat edinen kişi çocuğu azad edince, çocuk kendi *pater familias*'ının

---

18 Ayiter, 1963, s. 46; Erdoğmuş, 1995, ss. 124-125.

19 Lewis-Short, 1958, s. 165.

20 Lewis-Short, 1958, s. 44; Ayiter, 1963, s. 46.

21 *Dig. Gaius.* I,7.2: "*Generalis enim adoptio duobus modis fit, aut principis auctoritate aut magistratus imperio. principis auctoritate adoptamus eos qui sui iuris sunt: quae species adoptionis dicitur adrogatio, quia et is qui adoptat rogatur, id est interrogatur, an velit eum quem adoptaturus sit iustum sibi filium esse, et is qui adoptatur rogatur, an id fieri patiatur. imperio magistratus adoptamus eos qui in potestate parentis sunt, sive primum gradum liberorum optineant, qualis est filius filia, sive inferiorem, qualis est nepos neptis, pronepos proneptis.*"

22 Cic. *Sest*. XXXV,75; Kabaağaç–Alova, 1995, s. 99.

23 Gell. V,19; Koschaker–Ayiter, 1977, s. 333.

24 *Dig. Paul.* I,7.10: "*Si quis nepotem quasi ex filio natum quem in potestate habet consentiente filio adoptaverit, non adgnascitur avo suus heres, quippe cum post mortem avi quasi in patris sui reccidit potestatem.*"; Lewis-Short, 1958, s. 44.

25 Gönenç, 2010, s. 47.

hakimiyetine dönerdi. Bu işlem üç kez tekrarlandığında ise *pater familias'*ın çocuğu üzerindeki *patria potestas*'ı sona ererdi. Böylece çocuk, evlat edinmek isteyen kişinin hakimiyeti altına girmiş olurdu.[26] *Adoptio* işleminde kural olmamakla birlikte genellikle akraba çocukları evlat edilmiştir. Bu davranışın temelinde *pater familias*'ın ölümünden sonra bırakacağı mirasının yabancı birine geçmesini önlemek yatıyordu.[27] Iustinianus döneminde (M.S. 527-M.S. 565) *adoptio* yönetimi kaldırılmış ve bu işlem için tarafların resmi makam önüne giderek evlat verme ve alma iradesinin burada kayda geçmesi yeterli görülmüştür.[28] *Patria potestas* altına girme işlemlerinin bir diğeri de *manus*'tur. Daha önce de ifade edildiği üzere, *manus* ile birlikte bir *patria potestas* sona ererken kadın üzerinde kocasının veya eğer kocası bizzat *patria potestas* altındaysa kocasının aile babasının *patria potestas*'ı başlamış oluyordu.[29]

Patria potestas altındaki kişilerin en başında *filius familias* (=erkek çocuklar) ve *filia familias* (=kız çocukları) gelir.[30] *Mater familias* ise aile annesi anlamına gelirdi. Önceleri sadece *pater familias*'ın *manus*'una bağlı evli veya dul kadın[31] anlamlarında kullanılan bu terimin anlamı zamanla biraz daha genişlemiştir. Çünkü *manus*'a bağlı olan tek kadın, *pater familias*'ın kendi karısı değildi. Buna göre *mater familias*, *pater familias*'ın oğullarının ve torunlarının karılarını, hatta kocalarının ölümüyle dul kalmış olan gelinleri bile ifade eden bir kavram haline gelmiştir. Başka bir ifadeyle *mater familias*, *pater familias*'ın karısı olsun olmasın, *patria potestas* altındaki tüm kadınlara verilen genel bir isimdi.[32]

Kadın evlenince kocasının sosyal statüsüne tabi olurdu. Yasal bir evlilikle kendi *familia*'sı ile olan bağlarını kesen ve başka bir *familia*'ya dahil olan kadının kendi *familia*'sı ile olan *agnatik* hısımlığı da son bulmuş olurdu. Roma ailesi, hakimiyet esasına dayalı bir aile olduğundan, evlenen kadın yeni ailesinde eğer kocası *pater familias* ise kocasının; kocasının babası *pater familias* ise kocasının aile babasının hakimiyeti altına girmiş

---

[26] Gell. V, 19; Erdoğmuş, 1995, s. 125.

[27] Lindsay, 2009, s. 4.

[28] Erdoğmuş, 1995, s. 125.

[29] Gönenç, 2010, s. 60-61.

[30] Aubert, 1994, s. 41; Özdemir, 2005, s. 109.

[31] Cic. *top*. III, 14; Kunkel, 1930, s. 2183.

[32] *Dig. Ulp.* I,6.4: *"Nam civium romanorum quidam sunt patres familiarum, alii filii familiarum, quaedam matres familiarum, quaedam filiae familiarum. patres familiarum sunt, qui sunt suae potestatis sive puberes sive impuberes: simili modo matres familiarum; filii familiarum et filiae, quae sunt in aliena potestate. nam qui ex me et uxore mea nascitur, in mea potestate est: item qui ex filio meo et uxore eius nascitur, id est nepos meus et neptis, aeque in mea sunt potestate, et pronepos et proneptis et deinceps ceteri.*"; Gell. XVIII, 6; Berki, 1957, s. 116.

oluyordu. Sözü edilen bu durum *manus*'lu bir evlilik için geçerliydi. Toplumun değişen koşullarıyla birlikte *manus*'suz evliliklerin yaygınlaşmasıyla, evli kadının durumu nispeten düzelse de, *manus*'suz bir evlilikte bile kadın bu kez kendi aile babasının *patria potestas*'ı altında olacağından yine bağımsız bir statü alamıyordu.[33] *Mater familias*, *pater familias*'a eşdeğer bir güç değildi. Aile babasının olmadığı veya öldüğü durumda bile *mater familias*, *patria potestas* niteliğindeki bir güce sahip olamamıştır. Bu nedenle *mater familias* hiçbir zaman hukuki bir anlam taşımamıştır.[34]

Roma'da *mater familias*, her zaman saygı duyulan ve itibarı olan bir kadındı. Bu nedenle köleler, fahişeler, yabancılar ve zina suçu işleyenler kesinlikle bu kategoride yer almazdı. Burada belirleyici olan kadının evli, boşanmış, dul, çocuklu ya da çocuksuz olması değil, davranış şekli ve erdemli olmasıdır.[35] Ulpianus, *mater familias* kavramı ile şerefli olan kadının anlaşılması gerektiğini belirtmiştir.[36] *Mater familias* kavramı, Augustus döneminde (M.Ö. 27-M.S. 14) evli ya da bekar her kadının ulaşmak istediği bir statü haline gelmiştir.[37]

Roma'da çocuk sahibi olmak ve çocuk yetiştirmek evliliğin esas amacı olduğundan, hamilelik genellikle arzu edilen bir durumdu. Yasal bir evlilikte çocuk doğurmak soyun devamı ile yakından ilgiliydi ve bir kadından çok sayıda çocuk, özellikle de erkek çocuk doğurması beklenirdi. Kısırlık bir boşanma sebebi olarak kabul ediliyordu.[38] Çocuk yapma arzusu, çocukların ileride anne babasına destek olması, mirasın çocuklara bırakılması ve çocukların ileride ordunun insan gücünü karşılaması açısından önemliydi.[39] Iuvenalis, bu konuyla ilgili olarak, "*Ülkeye ve Romalı insanlara bir yurttaş vermeniz çok güzel. Bu, ülke için geçerli bir malzemedir. Eğer tarlalarda işe yarar olmasını, savaşın ve barışın her*

---

33 Gönenç, 2010, s. 55.

34 Gönenç, 2010, s. 57-58.

35 *Dig. Ulp.* L, 16, 46, 1: "*"matrem familias" accipere debemus eam, quae non inhoneste vixit: matrem enim familias a ceteris feminis mores discernunt atque separant. proinde nihil intererit, nupta sit an vidua, ingenua sit an libertina: nam neque nuptiae neque natales faciunt matrem familias, sed boni mores*."

36 *Dig. Ulp.* XLIII, 30, 3, 6: "*In hoc interdicto, donec res iudicetur, feminam, praetextatum eumque, qui proxime praetextati aetatem accedet, interim apud matrem familias deponi praetor iubet. proxime aetatem praetextati accedere eum dicimus, qui puberem aetatem nunc ingressus est. cum audis matrem familias, accipe notae auctoritatis feminam.*"

37 *ILS*, 8394; Clark, 1981, s. 210; Gönenç, 2010, s. 152-153.

38 *CIL* VI, 1527, 31670; Gönenç, 2010, s. 40.

39 Frier, 1994, s. 318; Gardner–Wiedemann, 1991, s. 96.

aşamasında elverişli olmasını sağlayabilirseniz" demiştir.[40] Herhangi bir yanlış müdahalenin önüne geçmek amacıyla doğum sırasında kimlerin bulunması gerektiği hukuken de belirlenmişti.[41] Bununla birlikte, antik çağdaki tıbbi bilginin yetersiz olması nedeniyle çocuk doğurmak günümüzdekinden çok daha tehlikeliydi. Bazı kadınlar doğum sırasında ya da doğumdan kısa bir süre sonra ölebiliyordu.[42] Roma'da bazı durumlarda doğum kontrolü ve kürtaja başvurulmuştur. Çünkü fiilen doğana kadar çocuğun hiçbir statüsü yoktu. Bu nedenle kürtaj yasadışı değildi. Doğmamış çocuğun *patria potestas* altında olduğu kabul edilmezdi. Cicero, çocuk aldırmanın Roma'da ahlaki olarak kabul görmeyişinin sebebini kürtajın şehir nüfusunda azalmaya yol açmasına bağlamıştır.[43]

Roma'da iyi bir eş veya anne olmak, kadına toplum içinde yüksek bir mevki ve itibar sağlardı. Roma hukukuna göre *mater familias* babanın sahip olduğu *patria potestas*'a sahip değildi. Ancak çocukların bakımında her ikisi de eşit derecede sorumluydu.[44] Annenin çocukları üzerinde ciddi bir sorumluluk ve otoritesi vardı. Ancak Roma hukukuna göre kadınlar evlat edinemezlerdi. Bunun nedeni kadınların herhangi bir özgür kimse üzerinde *potestas*'a sahip olmamasıdır. Bir çocuğun evlat edinilmesi sadece *pater familias*'ın iradesine bağlıydı ve *mater familias* ile evlat edinilen çocuk arasında hiçbir hukuki bağ yoktu.[45]

Patria potestas altındaki diğer aile üyeleri olan kız çocukları *filia familias* olarak adlandırılıyordu. *Filia familias* ailedeki erkek çocuklarla veya evlat edinme yolu ile aileye girmiş olanlarla aynı hukuki haklara sahipti.[46] Kız çocukları da erkek çocuklar, anne, büyük anne, torunlar ve hatta köleler gibi *pater familias*'ın hakimiyeti altındaydı. Evlenmemiş kız çocuğu da erkek çocuk gibi tamamen babanın tasarrufunda idi. Satılabilir veya ölüme mahkum edilebilirdi.[47]

---

[40] Iuv. XIV, 68-72; "*Illud non agitas, ut sanctam filius omni, aspiciat sine labe domum uitioque carentem? Gratum est quod patriae ciuem populoque dedisti, si facis ut patriae sit idoneus, utilis agris, utilis et bellorum et pacis rebus agendis*."; Gardner–Wiedemann, 1991, s. 96.

[41] *Dig. Ulp.* XXV, 3.1: "*Senatus consultum, quod factum est de liberis agnoscendis, duas species complectitur, unam eorum qui agnoscunt, aliam earum quae falsum partum subiciunt*."; D'ambra, 2007, s. 86-87.

[42] *ILS*, 1914; *CIL*, III, 6759; Gardner–Wiedemann, 1991, s. 100.

[43] Cic. *cluent*. 11, 32; Gardner, 1986, s. 158-159; D'ambra, 2007, s. 84.

[44] *Dig. Gaius*. L, 16, 51: "*Appellatione "parentis" non tantum pater, sed etiam avus et proavus et deinceps omnes superiores continentur: sed et mater et avia et proavia*."

[45] Gaius *inst*. I, 104: "*Feminae vero nullo modo adoptare possunt, quia ne quidem naturales liberos in potestate habent.*"; Gönenç, 2010, s. 57-59.

[46] Aubert, 1994, s. 41; Gönenç, 2010, s. 53; Özdemir, 2005, s. 109.

[47] Gönenç, 2010, s. 53-54.

Ailenin çocukları olan *filius familias* ve *filia familias* ile *pater familias*'ın yaşadığı eve dahil olan herkese *liberi in potestate* denirdi. Köleler bu grupta yer almazdı. Çünkü Roma hukukuna göre köleler insandı fakat şahıs değildi. Mal hükmündeydiler. *Pater familias*'ın yaşadığı eve gerek *pater familias*'ın oğul veya torunlarının meşru evlenmesinden doğmak suretiyle, gerek *adoptio* (=evlat edinme) yolu ile gerekse *legitimatio* (=nesebin düzeltilmesi) yolu ile dahil olan çocukların hepsi de *liberi in potestate* olarak kabul edilirdi.[48] *Filius familias* babasının oturduğu evde oturmak zorunda değildi. Babasının *patria potestas*'ı altında olsa da ikametgah edinebilirdi.[49]

Roma'da yeni doğan bir çocuğu kaydettirmek Augustus dönemine (M.Ö. 27-M.S. 14) kadar zorunlu değildi. Augustus vatandaş statüsündeki meşru çocukların doğumlarından itibaren otuz gün içinde kaydedilmeleri zorunluluğunu getirdi. Gayrimeşru çocukların kaydedilmesi ise yasaklanmıştı. Yasal bir evlilikte dünyaya gelen tüm çocuklar meşru statüdeydi. Bu çocuklar babalarının *patria potestas*'ı altındaydılar ve babalarının yasal mirasçıları olarak kabul edilirdi. Bununla birlikte Roma dünyasında evlilikle sonuçlanmayan kalıcı birliktelikler de oldukça yaygındı. Bu tür birlikteliklerden doğan çocuklar ise gayrimeşru statüdeydi ve kanun önünde babasızdı. Anneleri onlar üzerinde *potestas* sahibi değildi ve miras alma hakları yoktu.[50]

Yeni doğan çocukları öldürmek ya da ölüme terk etmek de Roma'da başvurulan yollardandı. Roma hukukuna göre böyle bir eylemi gerçekleştirebilecek tek kişi *pater familias* idi. Çünkü *patria potestas* yetkisi *pater familias*'a böyle bir hakkı veriyordu. Yeni doğan çocukların boğazlanması, suda boğulması ya da çöle bırakılması sık görülen olaylardı. Ölüme terk etme ya da mirastan men etme sadece babanın yetkisindeydi.[51] Pek çok durumda annenin de rızası alınırdı. Ancak bir kadın, çocuğunu kocasının rızasını almadan ölüme terk ederse kocası tarafından cezalandırılırdı.[52] Bununla birlikte pek çok yazıt ve antik kaynak, babası

---

48 Berki, 1957, s. 116-117.

49 *Dig.* L, 1.3;

50 Gardner, 1986, s. 142-144.

51 *Dig. Paul*. XXVIII, 2.11: "*In suis heredibus evidentius apparet continuationem dominii eo rem perducere, ut nulla videatur hereditas fuisse, quasi olim hi domini essent, qui etiam vivo patre quodammodo domini existimantur. unde etiam filius familias appellatur sicut pater familias, sola nota hac adiecta, per quam distinguitur genitor ab eo qui genitus sit. itaque post mortem patris non hereditatem percipere videntur, sed magis liberam bonorum administrationem consequuntur. hac ex causa licet non sint heredes instituti, domini sunt: nec obstat, quod licet eos exheredare, quod et occidere licebat.*"; Gardner, 1986, s. 155; Nicholas, 1970, s. 789.

52 Gardner, 1986, s. 156.

tarafından öldürülen çocuklar için annelerinin ne kadar üzüldüğünden bahseder. Hatta Roma'da bazı kadınlar kızlarının ölüme terkedilmesini önlemek için onları erkek çocuğu gibi yetiştiriyordu.[53]

Pater familias'ın görevlerinden biri çocuğuna iyi bir eğitim vermekti.[54] Çocukları disipline etmek için aile içinde çocuğa atılan dayak, çocuğun eğitiminde normal karşılanıyordu. Bu durum, babanın sahip olduğu *patria potestas*'ın bir sonucu olarak çocuk üzerinde kurduğu otoriteyle açıklanabilir.[55] Hakimiyet ilişkisine dayanan Roma ailesinde çocukların kendilerine ait bir malvarlığı bulunmuyordu. Bununla birlikte ailedeki çocukların nispi malvarlığından söz edilebilir. *Patria potestas* altında olan kişilerin bağımsız olarak idare edebileceği bu malvarlığına *peculium* denilmekteydi.[56] Ancak *patria potestas* altındaki kişilerin mülk edinme hakkı olmadığı için *peculium* da hukuken *pater familias*'a aitti.[57]

Peculium özel mülkiyet veya sermaye gibi anlamlara gelmektedir.[58] Efendinin kölesine ya da *pater familias*'ın *filius familias*'a kullanması için verdiği bir miktar para, ekonomik değer taşıyan bir hak, ticari bir işletme, bir hayvan, bir tarla ya da bir bina olabilirdi.[59] Hukuki olarak *pater familias, peculium* olarak verdiği malların mülkiyetine sahip olmaya devam ederdi. Kendisine *peculium* verilmiş olan *filius familias* söz konusu para ve malların sahibi değil işletmecisi olurdu. *Pater familias*, *peculium* olarak verdiği malları istediği an geri alabilirdi ve bu malların her türlü sorumluluğu da kendisine aitti. Aileye ait haklara ve borçlara ehil olan tek kişi *pater familias*'tı. Böylece aile evlatları, üçüncü kişilerle yaptıkları hukuki işlemlerden doğan haklara sahip olamazlardı.[60] Roma İmparatorluk döneminde *peculium*'un içeriği değişti ve idaresi tamamen *filius familias*'a bırakıldı. *Pater familias*'ın *peculium*'u istediği zaman geri alabilme hakkı

---

53 *ILS*, 1660; *CIL*, VI, 8517; Gardner–Wiedemann, 1991, s. 98-99; Ov. *met*. IX, 679-680; "*Invitus mando: pietas, ignosce necetur. Dixerat, et lacrimis vultus lavere profusis*."

54 Plin. *epist*. VIII, 14.6: "Suus cuique parens pro magistro…"

55 Poynton, 1934, s. 1; Bonner, 1977, s. 12; Gardner–Wiedemann, 1991, s. 113; Gardner, 1990, s. 398.

56 Nicholas, 1970, s. 789.

57 Suet. *Tib*. 15; Koschaker–Ayiter, 1977, s. 279; Nicholas, 1970, s. 789; Johnson, 2007, s. 99.

58 *Dig. Ulp.* XV, 1, 5, 3: "*Peculium dictum est quasi pusilla pecunia sive patrimonium pusillum*."; Finley, 1970, s. 793; Lewis-Short, 1958, s. 1322.

59 *Dig. Pompon.* XV, 1.4: "*Peculii est non id, cuius servus seorsum a domino rationem habuerit, sed quod dominus ipse separaverit suam a servi rationem discernens: nam cum servi peculium totum adimere vel augere vel minuere dominus possit, animadvertendum est non quid servus, sed quid dominus constituendi servilis peculii gratia fecerit.*"; Finley, 1970, s. 793.

60 Özdemir, 2005, s. 109-110; Ayiter, 1963, s. 58.

ortadan kalktı. Böylece *filius familias*'a verilen *peculium*, onun malvarlığı olarak kabul edildi.[61]

Dört farklı *peculium* türü vardı. Bunlardan ilki olan *peculium profecticia*, *pater familias*'ın aile evlatlarına veya kölelerine üçüncü kişilerle yaptıkları hukuki işlemlerde kullanmaları için verdiği hak idi. Aile evlatları ya da köleler böyle bir *peculium* ile verilen malların görünürdeki sahipleriydi. Bu malların mülkiyet hakkı *pater familias*'a aitti. Diğer bir *Peculium*'un türü olan *peculium castrense* ise *filius familias*'ın askerdeyken kazandığı mallarla ilgilidir.[62] *Peculium castrense,* aile evladının savaşta kazandığı her türlü ganimeti, askere alındığı zaman akrabaları, karıları ya da kan hısımları tarafından verilen malları ifade ederdi. Buna göre aile evladının savaşta kazandığı ya da o askerdeyken ona verilmiş olan bütün mallar bir daha geri alınmamak üzere onun oluyordu. İmparator Augustus döneminde kabul edilen bu kuralla birlikte *pater familias*'ın *peculium* üzerindeki müdahale hakkı ortadan kalkmış oluyordu.[63] Ancak *peculium castrense* kapsamındaki mallar *pater familias* tarafından verilmemesine rağmen, *peculium castrense* sahibi olan aile evladı eğer vasiyetname bırakmadan ölürse, bütün mallar *pater familias*'a kalırdı. Iustinianus döneminde (M.S. 527-M.S. 565) bu kural da ortadan kalkmış ve *peculium castrense*'nin vasiyetname olmadan da *pater familias*'a kalamayacağı kabul edilmiştir.[64] *Peculium*'un üçüncü şekli olan p*eculium quasi castrense* ise I. Constantinus (M.S. 307-337) döneminde ortaya çıkmıştır.[65] *Filius familias*'ın devlet hizmetinde çalışırken kazanmış olduğu mallar *peculium quasi castrense* olarak adlandırılırdı. Bu *peculium* üzerinde de *filius familias*'ın serbest tasarruf hakkı vardı. *Peculium*'un son şekli olan *bona adventicia* ise diğerlerinden farklı olarak hem erkek hem de kız çocukları için geçerli idi. *Bona adventicia* aynı zamanda anne tarafından gerek miras gerekse hibe yoluyla aile evladına geçen malları da ifade ediyordu. *Pater familias*'ın *bona adventicia* üzerinde sadece kullanma hakkı vardı ve bu malları başkasına devredemezdi.[66] Bununla birlikte Roma'da *manus*'lu bir evlilik yapmış olan kadın, kocasının veya kocasının aile babasının hakimiyetine girerek kız çocuk konumunda olacağından, kocanın karısına

---

61 Ayiter, 1963, s. 59; Finley, 1970, s. 793.

62 *Dig. Ulp.* XLIX, 17.5: "*Miles filius familias a commilitone vel ab eo, quem per militiam cognovit, heres institutus et citra iussum patris suo arbitrio recte pro herede geret*."; Finley, 1970, s. 793.

63 Finley, 1970, s. 793.

64 Finley, 1970, s. 793; Berki, 1957, s. 117-118.

65 Nicholas, 1970, s. 789.

66 Berki, 1957, s. 118-119.

vereceği bir *peculium*'dan da söz edilebilir. Ancak böyle bir durumda kadının yaptığı bütün hukuki işlemlerden koca sorumlu tutuluyordu.[67]

Patria potestas altında bulunmayan kişiler için bir *tutor* (=vasi) tayin edilirdi.[68] Bu uygulama Roma'da *sui iuris* olan *impubes*'ler, yani *patria potestas* altında bulunmayan ve henüz ergenlik çağına gelmemiş olan (14 yaşından küçük) Roma vatandaşları ve *sui iuris* olan kadınlar için geçerliydi.[69] *Impubes*'ler, *patria potestas* altında bulunmadığı zaman vesayete ihtiyaç duyulurdu. Çünkü ergen hale gelmemiş çocuğun malvarlığının korunması gerekirdi. Böyle durumlarda *tutor* üç şekilde belirlenebilirdi. Birincisi, *pater familias*'ın ölmeden önce vasiyetnamesinde çocuğa vasi olmasını istediği kişiyi belirlemesiydi. İkincisi, eğer vasiyetnamede böyle bir düzenleme yoksa çocuğun en yakın kanuni mirasçısının *tutor* olmasıydı. Üçüncüsü ise diğer iki kişinin olmaması durumunda *preator*'un *tutor*'u bizzat atamasıydı. Vasinin, vesayet altında bulunan çocuk üzerindeki hakları önceleri *patria potestas* gibiydi.[70] Daha sonraki dönemlerde ise bu hakkın vesayet altındaki çocuğun himayesi ve eğitilmesine ilişkin olduğu fikri yerleşti. *Tutor*, *impubes*'in malvarlığı üzerinde her türlü tasarrufta bulunma hakkına sahipti ve çocuğun malvarlığını idare edebileceğine dair bir teminat vermek ve çocuk ergenlik çağına geldikten sonra idare ettiği malları çocuğa devretmek zorundaydı.[71]

Sui iuris olan yani *patria potestas* altında bulunmayan veya *manus*'lu bir evlilik yapmamış olan kadınlar vesayet altında bulunurlardı. Bu durumda olan kadınların Roma'da bir vasisi bulunurdu. Bu vasi, çocuklar üzerindeki vesayet şekillerindeki gibi atanırdı. Kadın bu vasi aracılığıyla mülkiyetle ilgili tüm işlemleri yapabilir ve dava edebilirdi.[72] Bu vesayetin amacı, kadının malvarlığının aile yararına korunmasıdır. Bu kadınların, vasilerinin izni olmadan tek başlarına yaptıkları hukuki işlemler geçerli sayılmıyordu. Daha geç dönemlerde kadınların vasilerini bizzat seçebilecekleri ve kendi hukuki işlemlerini bizzat kendilerinin

---

67 *Dig. Paul.,* XV, 1, 47, 6: "*Quae diximus in emptore et venditore, eadem sunt et si alio quovis genere dominium mutatum sit, ut legato, dotis datione, quia quasi patrimonium liberi hominis peculium servi intellegitur, ubicumque esset*."

68 Suet., *Tit*. 6: "*Neque ex eo destitit participem atque etiam tutorem imperii agere*."; Akıncı, 1999, s. 245.

69 O'Keeffe, 2004, s. 26; Tahiroğlu-Erdoğmuş, 2012, s. 162.

70 *Dig. Paul*., XXVI, 1.1: "*Tutela est, ut servius definit, vis ac potestas in capite libero ad tuendum eum, qui propter aetatem sua sponte se defendere nequit, iure civili data ac permissa*."; Tahiroğlu-Erdoğmuş, 2012, s. 162-163.

71 Xen., *rep. Lac*., 2; Erdoğmuş, 1995, s. 127-128.

72 O'Keeffe, 2004, s. 26.

gerçekleştirebileceği hükmü kabul edilmiştir.[73] Kadınlar üzerindeki vesayet ancak M.S. 3. yüzyılda ortadan kalkmıştır.[74]

Roma'da bir kişinin mirasçı olabilmesi için kendisine mirasçılık hakkının tanınması gerekiyordu. Kişiye mirasçılık sıfatının verilmesi de ya vasiyet ya da kanuni mirasçılık yoluyla gerçekleşiyordu. Eğer mirası bırakan kişi vasiyetinde bir mirasçı belirlemişse bu vasiyet yoluyla miras olurdu. Burada Roma hukuk sistemi *patria potestas*'ın bir sonucu olarak *pater familias*'a büyük bir hareket serbestliği vermiştir. Ölen kişi eğer vasiyet yoluyla bir mirasçı belirlememişse, onun en yakın akrabası mirasçı olurdu. Buna kanuni mirasçılık denilirdi. Vasiyete dayanan mirasçılık kural, kanuni mirasçılık ise istisnaydı.[75] Roma miras hukukuna göre vasiyete dayanan mirasçılık mevcut olduğu sürece, kanuni mirasçılığa başvurulamazdı. Kanuni mirasçılık, ancak ölen kişinin bir vasiyeti bulunmadığı, yaptığı vasiyetin geçersiz olduğu veya mirasçılar mirasçı olmadığı ya da olamadığı takdirde söz konusu olabilirdi. Nitekim Roma'da ailenin halefini belirleme hakkı öncelikle *pater familias*'a aitti. *Pater familias*'ın bu hakkı XII Levha Kanunları'nda da açıkça belirtilmiştir.[76]

Roma Hukukuna göre *testamentum* (=vasiyet hakkı) sadece *pater familias*'a aitti ve kişinin son iradesini ortaya koyan tek taraflı hukuki bir işlemdi.[77] Vasiyet ölüme bağlı bir işlem olduğu için ölüm anına kadar vasiyetçi tarafından değiştirilebilirdi.[78] Vasiyet yapan kişinin, vasiyet yapma ehliyetine sahip olması gerekirdi. Bu da vasiyet yapan kişinin Roma vatandaşı ve bir *pater familias* olmasıyla mümkündü. *Pater familias* bu

---

73 Gaius. *inst*. I, 190: "*Feminas vero perfectae aetatis in tutela esse fere nulla pretiosa ratio suasisse videtur: Nam quae vulgo creditur, quin levitate animi plerumque decipiuntur et aequum erat eas tutorum auctoritate regi, magis speciosa videtur quam vera; mulieres enim, quae perfectae aetatis sunt, ipsae sibi negotia tractant, et in quibusdam causis dicis gratia tutor interponit auctoritatem suam; saepe etiam invitus auctor fieri a praetore cogitur.*"

74 Erdoğmuş, 1995, s. 128-129.

75 Önder, 1944, s. 11; Küçükgüngör, 1996, s. 505.

76 XII Levha Kanunları'nda (*Lex Duodecim Tabularum*) tarım, arazi, sürülerin korunması, aile, komşular arasındaki anlaşmazlıklara ilişkin hükümler bulunur. (Tahiroğlu-Erdoğmuş, 2012, s.44; Küçükgüngör, 1996, s. 506.

77 *Dig. Ulp.,* XXIX, 6.1: "*Qui dum captat hereditatem legitimam vel ex testamento, prohibuit testamentarium introire volente eo facere testamentum vel mutare, divus hadrianus constituit denegari ei debere actiones denegatisque ei actionibus fisco locum fore*."; Gell. XII, 12, 1; Cic. *Mil*. 18, 48; Cic. *Cluent*. 11, 31; Tahiroğlu-Erdoğmuş, 2012, s. 47.

78 *Dig. Mod.,* XXVIII, 1.1: "*Testamentum est voluntatis nostrae iusta sententia de eo, quod quis post mortem suam fieri velit.*"

işlem için bir *testator* (=vasiyetçi) seçmek zorundaydı.[79] Seçtiği bu testator aracılığıyla ölümünden sonra bile *pater familias*'ın servetinin aile bireyleri arasında dağılımı üzerinde bir miktar kontrolü vardı.[80] *Filius familias*, kadınlar, reşit olmayanlar ve yabancılar vasiyet yapamazdı. Roma Hukuku'nda vasiyet, malvarlığının bütününe ilişkin bir tasarruf olarak kabul edildiği için, mirası bırakan kişi sadece tek bir vasiyet ile mirasçı tayin edebilirdi. Bundan dolayı, ikinci bir vasiyetin yapılması, birinci vasiyetin bütünüyle ortadan kaldırıldığı anlamına gelirdi.[81]

Hereditas kelimesiyle karşılanan mirasçılık; bir kişinin miras bırakanın hukuki durumuna halef olması demekti.[82] Bu durumda mirasçı, miras bırakan kişinin borçları da dahil olmak üzere tüm malvarlığına sahip olmuş oluyordu.[83] Vasiyet yapan kişinin vasiyet yapabilme ehliyetine sahip olması gerektiği gibi, mirasçının da mirasçılık ehliyetine sahip olması gerekirdi. Mirasçı olabilmek için ölüm cezasına mahkum edilmeyi gerektiren bir suç işlememek ve yabancı olmamak gerekiyordu. Mirasçının miras yoluyla elde ettiği mallar, aile babasının malvarlığına dahil oluyordu. Mirasçı *patria potestas* altında bulunduğundan miras yoluyla elde ettiği malları sadece *pater familias*'ın izniyle kullanabiliyordu. Iustinianus döneminde (M.S. 527-M.S. 565) bu konuya ilişkin olarak yapılan bir değişiklikle *filius familias*'ların mirası kendi adlarına da kabul edebilmelerinin yolu açılmıştır.[84]

Patria potestas'ı sona erdiren sebepler ölüm, *capitis deminutio* ve *emancipatio*'dur. Ölüm halinde *patria potestas* kendiliğinden sona ererdi.[85] *Pater familias* ölünce karısı ve çocukları *sui iuris* duruma geçerler ve *patria potestas*'tan çıkarlardı.[86] *Patria potestas*'ı sona erdiren bir diğer durum olan *capitis deminutio*, aile reisi olan *pater familias*'ın savaşta esir düşmesi veya sürgün cezasına çarptırılması durumunda gerçekleşirdi.[87] Nitekim hür

---

79 *Dig. Pap.,* XXVIII, 3.17: "*Filio praeterito qui fuit in patris potestate neque libertates competunt neque legata praestantur, si praeteritus fratribus partem hereditatis avocavit: quod si bonis se patris abstinuit, licet suptilitas iuris refragari videtur, attamen voluntas testatoris ex bono et aequo tuebitur*."; Suet. *Nero*. 17.

80 O'Keeffe, 2004, s. 26.

81 Küçükgüngör, 1996, s. 508; Önder, 1944, s. 14-15

82 *Dig. Gaius*., L, 16, 24: "*Nihil est aliud "hereditas" quam successio in universum ius quod defunctus habuit*."

83 Cic., *dom*., 13.35; Cic., *top*., 6.29: "*…Hereditas est pecunia quae morte alicuius ad quempiam pervenit iure…*"

84 Günal, 1995, s. 425-426.

85 O'Keeffe, 2004, s. 26.

86 Johnson, 2007, s. 99; O'Keeffe, 2004, s. 26; Leonhard, 1905, s. 2477.

87 Gaius., *inst*., I, 132: "*Minima est capitis diminutio, cum et civitas et libertas retinetur, sed status hominis conmutatur; quod accidit in his, qui adoptantur, item in his, quae*

olmayan ve hakimiyet ehliyeti bulunmayan biri *patria potestas*'a sahip olamazdı. Ancak savaşta esir düşen *pater familias* Roma'ya döndüğü zaman bütün eski haklarını sanki hiç kaybetmemiş gibi geri kazanırdı. Aile evlatlarından birinin rahip olması veya yüksek bir mertebeye ulaşması da *capitis deminutio* kapsamında *patria potestas*'ı sona erdiren bir durumdu. Roma'da kız çocukları da dini hizmetler görebilir ve rahibe olabilirlerdi. Bir kız çocuğunun rahibe olması, *patria potestas* altından çıkması için yeterliydi. Iustinianus döneminde babasından kötü muamele gören çocuğun üzerindeki *patria potestas*'ın da sona ereceği kabul edilmiştir.[88]

Hakimiyetten çıkarma anlamına gelen *emancipatio* ise *pater familias*'ın kendi iradesi ile *patria potestas*'ı sona erdirmesi demektir.[89] *Emancipatio*'nun uygulanması XII Levha Kanunları'nın "*aile oğlunun üç defa, aile kızının bir defa satılması ile patria potestas'ın sona ereceği*" hakkındaki hükmüne dayandırılmıştır.[90] Buna göre *pater familias* güvendiği bir kişiye erkek çocuğunu üç defa *mancipatio* ile satardı. Bu kişi her *mancipatio*'dan sonra çocuğu azat ederdi. Üçüncü *mancipatio*'dan sonra çocuk *patria potestas*'tan kurtulmuş olurdu. Kız çocuğunun bir kere satılması ve bir kere azat edilmesi, *patria potestas*'tan kurtulması için yeterliydi.[91] Hakimiyetten çıkarılan kişinin aile ile olan tüm bağı ortadan kalkardı. Bu kişi *sui iuris* hale gelir ve hak ehliyetini elde ederdi. *Emancipatio* ile *patria potestas*'tan kurtulan çocuk, ailesinden gelecek olan miras hakkını da kaybediyordu. Ancak *pater familias*, *emancipatio* ile hakimiyetinden çıkardığı çocuğuna hayatını idame ettirebileceği kadar bir sermaye vermek zorundaydı. Baba hakimiyetinden çıkarılan çocuk *adoptio* yoluyla tekrar hakimiyet altına girebilirdi.[92] Evli kadının *manus* altından çıkarılması isteniyorsa, kadını *manus* altına sokan işlemlerin tersi yapılırdı. Böylece kadın da *patria potestas*'tan çıkmış olurdu.[93]

---

coemptionem faciunt, et in his, qui mancipio dantur quique ex mancipatione manumittuntur; adeo quidem, ut quotiens quisque mancipetur aut manumittatur, totiens capite diminuatur."

88 Liv., XXXIX, 19.5; Ayiter, 1963, s. 62; Erdoğmuş, 1995, s. 126; Adcock, 1945, s. 2.

89 Gaius. *inst*., I, 132: "*Praeterea emancipatione desinunt liberi in potestate parentum esse…*"; *Dig. Pap.*, L, 17, 77: "*Mi, qui non recipiunt diem vel condicionem, veluti emancipatio, acceptilatio, hereditatis aditio, servi optio, datio tutoris, in totum vitiantur per temporis vel condicionis adiectionem.*"; Leonhard, 1905, s. 2477.

90 Gönenç, 2010, s. 47.

91 Gönenç, 2010, s. 47.

92 *Dig. Ulp.* I, 7.12: "*Qui liberatus est patria potestate, is postea in potestatem honeste reverti non potest nisi adoptione.*"

93 Ayiter, 1963, s. 64; Erdoğmuş, 1995, s. 126.

KAYNAKÇA

Adcock, 1945, F. E. Adcock, "Women in Roman Life and Letters", *Greece & Rome,* Vol. 14, No: 40, Cambridge University Press, 1945, ss. 1-11.

Akıncı, 1999, Şahin Akıncı, *Roma Hukuku Dersleri*, Nobel Yayınları, Ankara, 1999.

Aubert, 1994, J. Aubert, *Business Managers in Ancient Rome, A Social and Economic Study of Institores, 200 B.C-A.D. 250*, Leiden, 1994.

Ayiter, 1963, Kudret Ayiter, *Roma Hukuku Dersleri: Aile Hukuku*, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara, 1963.

Berki, 1957, Şakir Berki, "Roma'da Aile Hukuku", *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, c. XIV, sayı: 1-4, Ankara, 1957, ss. 111-121.

Bonner, 1977, Stanley F. Bonner, *Education in Ancient Rome*, University Printing House, Cambridge, 1977.

Cic. *Cluent*., M. Tullius Cicero, *Pro A Cluentio*, ed. C. D. Yonge, London, 1856.

Cic. *dom*., M. Tullius Cicero, *De Domo Sua*, Vol. 5, Edited by G. Peterson, Oxford Classical Texts, Clarendon Press, Oxford, 1978.

Cic. *Mil*., M. Tullius Cicero, *Pro Milone*, ed. Albert Curtis Clark, Oxford, 1918.

Cic. *Sest*., M. Tullius Cicero, *Pro Sestio*, Translated by R. Gardner. Loeb Classical Library, Harvard University Press, Cambridge, 1958.

Cic. *top*., M. Tullius Cicero, *Topica*, ed. A. S. Wilkins, London, 1911.

CIL, Corpus Inscriptionum Latinorum, Vol. I-XVI, Leipzig-Berlin, 1826-1843. (Birçok ek cildi bulunmaktadır).

Clark, 1981, Gillian Clark, "Roman Women", *Greece & Rome, Second Series*, Vol. 28, No: 2, Cambridge University Press, 1981, ss. 193-212.

D'ambra, 2007, Eve D'ambra, *Roman Women,* Cambridge University Press, Cambridge, 2007.

Dig., Corpus Iuris Civilis 1: Institutiones, *Digesta*, ed. Theodor Mommsen–Paul Krueger, Berolini, 1992.

Erdoğmuş, 1995, Belgin Erdoğmuş, *Roma Hukuku*, Filiz Kitapevi, İstanbul, 1995.

Finley, 1970, M.I. Finley, "Peculium", *The Oxford Classical Dictionary*, ed. N. G. L. Hammond–H. H. Scullard, The Clarendon Press, Oxford, 1970, s. 793.

Frier, 1994, Bruce W. Frier, "Natural Fertility and Family Limitation in Roman Marriage", *Classical Philology*, Vol. 89, No: 4, The University of Chicago Press, 1994, ss. 318-333.

Gaius, *inst*., Gaius, *The Institutes*, Translated by W.M. Gordon and O.F. Robinson, Ithaca: Cornell University Press, 1988.

Gardner, 1986, Jane F. Gardner, *Women in Roman Law and Society*, British Library Publication, London, 1986.

Gardner, 1990, Jane F. Gardner, "Roman Children", *The Classical Review*, New Series, Vol. 40, No: 2, Cambridge University Press, 1990, ss. 397-399.

Gardner–Wiedemann, 1991, Jane F.Gardner–Thomas Wiedemann, *The Roman Household: A Sourcebook*, British Library Cataloguing in Publication, London, 1991.

Gönenç, 2010, F. İlçin Gönenç, *Roma Hukukunda Kadın*, On İki Levha Yayıncılık, İstanbul, 2010.

Gell., Aulus Gellius, *Noctes Atticae*, ed. John C. Rolfe, Harvard University Press, London, 1927.

Günal, 1995, Nadi Günal, "Roma Miras Hukukuna Genel Bir Bakış ve Vasiyet Yolu ile Miras", *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, c. XLIV, sayı: 1-4, Ankara, 1995, ss. 425-442.

Günal, 2009, Nadi Günal, "Roma Hukukunun Temek Krtiterleri, Kavram ve Kurumları", *Doğu Batı Dergisi: Romalılar I*, Yıl: 11, sayı: 49, Ankara, 2009, ss. 11-32.

ILS, Hermann Dessau, *Inscriptiones Latinae Selectae*, 3 Vols in 5 Parts, Berlin, 1892-1916.

Iuv., Iuvenalis, *Saturae*, ed. G. G. Ramsay, William Heinemann, London, 1918.

Johnson, 2007, Emma Johnson, "Patriarchal Power in the Roman Republic: Ideologies and Realites of the Paterfamilias"*, Hirundo*, vol:5, 2006-2007, ss. 99-117.

Kabaağaç–Alova, 1995, Sina Kabaağaç–Erdal Alova, *Latince Türkçe Sözlük*, Sosyal Yayınlar, İstanbul, 1995.

Koschaker–Ayiter 1977, Paul Koschaker–Kudret Ayiter, *Modern Özel Hukuka Giriş Olarak Roma Özel Hukukunun Ana Hatları*, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, Ankara, 1977.

Kunkel, 1930, W. Kunkel, "Mater Familias", *RE*, ed. Georg Wissowa, Alfred Druckenmüller Verlag, Stuttgart, 1930, ss. 2183-2184.

Kunkel, 1930, W. Kunkel, "Matrimonium", *RE*, ed. Georg Wissowa, Alfred Druckenmüller Verlag, Stuttgart, 1930, ss. 2259-2286.

Küçükgüngör, 1996, Erkan Küçükgüngör, "Roma ve Türk Hukukunda Muayyen Mal Vasiyeti", *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, c. XLV, sayı: 1-4, Ankara, 1996, ss. 505-531.

Leonhard, 1905, R. Leonhard, "Emancipatio", *RE*, ed. Georg Wissowa, J. B. Metzler, Stuttgart, 1905, ss. 2476-2479.

Lewis-Short, 1958, Charlton T. Lewis-Charles Short, *A Latin Dictionary*, Clarendon Press, Oxford, 1958.

Lindsay, 2009, Hugh Lindsay, *Adoption in The Roman World*, Cambridge University Press, Cambridge, 2009.

Liv., Livy, *Ab Urbe Condita*, 14 vols, Translated by B.O. Foster, Loeb Classical Library, Cambridge: Harvard University Press, 1919-1953.

Nicholas, 1970, Barry Nicholas, "Patria Potestas", *The Oxford Classical Dictionary*, ed. N. G. L. Hammond–H. H. Scullard, The Clarendon Press, Oxford, 1970, s. 789.

O'Keeffe, 2004, Anne Kathryn O'Keeffe, *Augustus as Paterfamilias*, The University of Georgia, Georgia, 2004.

Önder, 1944, Akil Önder*, Vasiyet Hukuku*, Doğuş Matbaacılık, Ankara, 1944.

Özdemir, 2005, G. Türkoğlu Özdemir, "Roma Hukukunda Actio De Peculio", *Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, c. VII, sayı: 2, İzmir, 2005, ss. 103-136.

Plin. *epist*., Plinius d. J., *Epistulae*, ed. John Bostock–H.T. Riley, Taylor and Francis, London, 1855.

Poynton, 1934, J. B. Poynton, "Roman Education", *Greece & Rome,* Vol. 4, No: 10, Cambridge University Press, 1934, pp. 1-12.

Sachers, 1949, E. Sachers, "Pater Familias", *RE*, ed. Georg Wissowa–Wilhelm Kroll – Karl Mittelhaus, Alfred Druckenmüller Verlag, Stuttgart, 1949, ss. 2121-2157.

Suet. *Nero*., C. Suetonius Tranquillus, *On İki Caesar'ın Yaşamı,* çev: Fafo Teletar, Gül Özaktürk, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2008.

Suet. *Tib*., C. Suetonius Tranquillus, *On İki Caesar'ın Yaşamı,* çev: Fafo Teletar, Gül Özaktürk, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2008.

Suet. *Tit*., C. Suetonius Tranquillus, *On İki Caesar'ın Yaşamı,* çev: Fafo Teletar, Gül Özaktürk, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2008.

Tahiroğlu-Erdoğmuş, 2012, B. Tahiroğlu-B. Erdoğmuş, *Roma Hukuku Dersleri*, Der Yayınları: 265, İstanbul, 2012.

Xen. *rep. Lac*., Xenophon*, Respublica Lacedaemoniorum*, ed. E. C. Marchant–G. W. Bowersock, Harvard University Press, Cambridge, 1925.